

HOLLANDA GÖÇ POLİTİKALARI VE KÜLTÜRLEŞME STRATEJİLERİ: BERRY’NİN KÜLTÜRLEŞME KURAMI ÇERÇEVESİNDE BİR ANALİZ

DUTCH IMMIGRATION POLICIES AND ACCULTURATION STRATEGIES: AN ANALYSIS WITHIN BERRY’S ACCULTURATION THEORY FRAMEWORK

Kevser ERDEM ÇETİN

Doktora Öğrencisi İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet
Bölümü İstanbul/Türkiye, kerdemcetin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3378-9792>

ÖZET

Bu çalışma Hollanda’nın göç politikalarını John W. Berry’nin kültürleşme kuramı bağlamında ele almaktadır. Hollanda göç politikalarının tarihsel gelişim süreci ikinci dünya savaşı sonrasında kalkınma amacıyla çeşitli ülkelerden geçici misafir işçi alımına dayanmaktadır. 1960 ve 1970’li yılları kapsayan bu dönemden sonra misafir işçilerin kalıcı olduğu anlaşılmıştır. Bu kalıcılığa bağlı olarak ortaya çıkan sosyokültürel sorunlar ve bu sorunları önlemek amacıyla oluşturulan göç politikaları çokkültürlülük yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. 1990 ve sonrasında yurttaşlık temelli asimilasyon politikalarına doğru uzanan bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Çalışmada bu dönüşüm süreci, Berry’nin entegrasyon, ayrışma, marjinalleşme ve asimilasyon olmak üzere dört kültürleşme stratejisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Berry’nin bu kuramı makro boyutta ortaya çıkan siyasi dönüşüm ve yapısal faktörleri açıklamak için değil Hollanda’nın göç politikalarının dönemsel analizini yapabilmek amacıyla seçilmiştir. Bu amaçla ilk olarak Hollanda’nın tarihsel göç politikalarından söz edilmiş ardından Berry’nin kültürleşme modeli açıklanmıştır. Daha sonra kültürleşme kuramı üzerinden Hollanda’nın göç politikaları ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. Bu analizde Hollanda’nın dönemsel göç politikaları incelenerek ayrışma stratejisinin desteklendiği politikalardan entegrasyon stratejisine geçiş yapıldığı görülmüştür. Kısa süren entegrasyon döneminin ardından uygulanan politikaların asimilasyon stratejilerine dönüşmeye başladığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kültürleşme, Göç, Adaptasyon, Hollanda, Entegrasyon

ABSTRACT

This study examines the Netherlands’ integration policies within the framework of John W. Berry’s acculturation theory. The historical development of integration policies in the Netherlands is based on the recruitment of temporary guest workers from various countries after the Second World War for economic development purposes. After this period, which covered the 1960s and 1970s, it became clear that these guest workers would remain permanently. The sociocultural problems that emerged as a result of this permanence, as well as the migration policies developed to address these issues, gave rise to a multiculturalism approach. From the 1990s onward, a transformation process unfolded toward citizenship-based assimilation policies. In this study, this transformation process is examined within the framework of Berry’s four acculturation strategies: integration, separation, marginalization, and assimilation. Berry’s theory was selected not to explain political shifts and structural factors emerging at the macro level, but to enable a period-based analysis of the Netherlands’ integration policies. For this purpose, the study first addresses the Netherlands’ historical migration policies, followed by an explanation of Berry’s acculturation model. Then, Dutch

migration policies are analyzed through the lens of acculturation theory. This analysis shows that, by examining the Netherlands' migration policies across different periods, there was a shift from policies supporting the separation strategy toward those promoting integration. However, after this brief period, it is argued that the policies implemented aligned more closely with assimilation strategies.

Keywords: Acculturation, Migration, Adaptation, The Netherlands, İntegration

1. GİRİŞ

Hollanda'da entegrasyona ilişkin tartışmalar geçmişte göçmenlerin sosyoekonomik açıdan dezavantajlı konumları üzerinden ele alınmıştır. Son yıllarda kültürel farklılıklar üzerinden yapılan bu tartışmalar kültür kavramına yeniden dikkat çekmiştir. Kültür kavramının insanları kendi özlerine indirgemiş olması, damgalaması, bireysel farklılıkları göz ardı etmiş olması ve sosyoekonomik farklılıkları gölgelediği öne sürülürken günümüz tartışmalarında yeniden ivme kazandığı görülmektedir (de Haan, 2008).

1990'lı yılların başlarında savunulan çokkültürlülük anlayışından hareketle geliştirilen azınlık politikaları beklenen amaca ulaşmadığından eleştirilmiştir. Göçmenlerin işsizlik oranlarında azalma olmaması, akademik başarılarının düşük olması ve toplumsal ayrışmanın giderek artması göçmenlerin toplumsal katılım süreçlerini sınırlandırmıştır. Bu dönem göçmenlerin kendi kimliklerini koruma imkânından, topluma entegre olma sürecine evrilmiştir. Bu süreçte başlangıçta göçmen toplulukların varlığını merkezde tutan çokkültürlülük anlayışının yerini göçmenlerin bireyselliğine odaklanan yeni bir anlayış hâkim olmuştur. Göçmenlerin kendi kimliklerini korumasına alan açan azınlık politikası, entegrasyon politikası olarak güncellenmiştir. Bu yeni yaklaşımla çoğunluk ve azınlıkların farklılıklarını vurgulamak yerine her iki topluluğun ortak noktalarının öne çıkarılması hedeflenmiştir (Entzinger, 2014).

Avrupa'da göçün artmaya devam etmesi, etnik farklılıklar üzerinden ahlaki panik dalgasının yaygınlaşmasını etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Medya ve politikacılar göçmenleri, toplum ve sosyal refah sistemi için risk teşkil etmeleri açısından hedef göstermiştir. Göçmenlerin uyum sürecini reddettiğini ve hükümetlerin süreci kontrol etme becerilerini kaybettiğini iddia etmişlerdir. Bu dönemde yaşanan birçok gelişme entegrasyon sürecine ilişkin kamuoyunda ve politik söylemlerde değişimin önünü açmıştır. Tüm bu gelişmeler ilerleyen yıllarda asimilasyon politikalarının geliştirilmesine yol açmıştır (Vasta, 2007).

Göç ve entegrasyon meseleleri Hollanda'nın politik ve kamusal tartışmaları arasında daima yer almıştır. Tarihsel göç hareketi ülkenin toplumsal yapısını, politik süreçlerini ve kültürel dinamikleri üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Ülkede entegrasyon politikaları farklı tarihsel dönemlerde farklı yaklaşımlarla şekillenmiştir. Bu yaklaşımlar özetle kültürel kimliklerin korunmasına, toplumsal uyum sürecine ve istihdama katılımı desteklemeye yönelik çeşitli amaçlarla ele alınmıştır (Pennix, R, 2005).

Bu çalışmanın temel amacı Hollanda'nın entegrasyon politikalarını John W. Berry'nin kültürleşme kuramı çerçevesinde ele almaktır. Kuram ev sahibi toplum ile göçmenlerin etkileşim süreçlerini dört kültürleşme stratejisi üzerinden analiz etmektedir. Bunlar;

asimilasyon, ayrışma, marjinalleşme ve entegrasyon stratejileri olarak belirlenmiştir. Bu kuram, göçmenlerin toplumla bütünleşme süreçlerini anlamak ve politika stratejilerinin bu süreçler üzerindeki etkilerini değerlendirmek için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır (Berry, John, 2007). Bu çalışmada ilk olarak Hollanda'nın tarihsel göç politikaları incelenecek daha sonra Berry'nin kültürleşme kuramı açıklanacaktır. Son olarak Hollanda'nın göç politikalarının hangi kültürleşme stratejilerine karşılık geldiği tartışılarak ele alınacaktır.

2. HOLLANDA GÖÇ POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Hollanda'nın savaş sonrası ekonomik yapılanması 1950'lerin sonunda oldukça güçlenmiş olduğundan iş gücü ve emek yoğun sektörlerde çalıştırılacak yeterli işçi bulunması zorlaşmıştır. Bu süreçte yabancı işçilerin ülkeye kendiliğinden gelmiş olmaları veya işverenler aracılığıyla işe alınmış olmaları işçi açığını kapatamamıştır. 1961 yılından itibaren devlet resmi işe alım kampanyası başlatarak açık pozisyonların doldurulması için girişimde bulunmuştur. 1974 yılına kadar süren bu süreçte İtalyanlar, İspanyollar, Portekizliler, Yunanlar ve Yugoslavlar ülkeye ilk iş göçünü gerçekleştirmişlerdir. Bu grubun ardından Türkler ve Faslılar misafir işçi olarak göçmen grupları arasında yerini almışlardır (Pennix, 2020).

2.1. Çokkültürlülük Dönemi (1970-1980)

Hollanda'nın toplum yapısı 1900-1960 yılları arasında sütunlaşma (polarizatie) yani dinsel ve seküler bloklar ile alt kültürlerle bölünmüş bir yapı olarak tanımlanmaktaydı. Bu yapı toplumsal dışlanmayı ve gruplar arasında dayanışmayı teşvik etmeyi amaçlayan bir yapıya sahiptir. Katolik, Protestan, Sosyalist ve Liberallerden oluşan bu dört sütunlu gruplar kendi içine kapanık aynı zamanda bir arada yaşayan topluluklar anlamına gelmekteydi. Her sütun insanların kendi grubuna ait olduğu, eğitim, çalışma ve evlilik, ölüm süreçlerini kapsayan mini toplum gibi görünen birbirlerinin alanlarına karışmayan gruplardan oluşmaktaydı (Schrover, 2010).

1950'li yılların sonlarından itibaren Hollanda'da işgücü piyasasında oluşan işçi açığı nedeniyle işçi alım ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerden (Yunanistan, Portekiz, İspanya, Fas, Türkiye) yabancı işçiler getirilmeye başlanmıştır. Bu ülkelerden gelen göç 1970'li yılların başlarında önemli bir toplumsal olgu haline gelmiştir (Nicolaas & Sprangers, 2007). Göçün artmasıyla birlikte büyük şehirlerin nüfus yapısında önemli oranda değişiklikler olmuştur. Bu değişim üzerinde Türk ve Faslıların aile birleşimleri ile Surinam'dan gerçekleşen kitlesel göç etkili olmuştur (Vogel, 2005).

1970'lerde devletin sübvansiyonlar aracılığıyla göçmenleri destekleyen, toplumsal uyum süreçlerini teşvik eden politikalar uygulamaya sokulmuştur. Bu politika sütunlaşma geleneğinin devamı niteliğini taşımıştır (Schrover, 2010).

Bu dönemde misafir işçilerin barınma ihtiyaçlarının işyerleri tarafından karşılanması öngörülmüş ancak süreç içerisinde aile birleşimleri artmıştır. Nüfusun belirli bölgelerde yoğunlaşmasına bağlı olarak yerel yönetimlerin temel ihtiyaçların karşılanması hususunda sorumluluk alması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle konut, eğitim, sağlık ve sosyal yardım alanlarında belediyeler insiyatif almış ulusal hükümetin bu uygulamaları tanınması ve finanse

etmesi yönünde baskı oluşturulmuştur (Bruquetas-Callejo, Garcés-Mascareñas, Penninx, & Scholten, 2011).

1970’li yılların öne çıkan göç politikalarından biri “Ana Dil ve Kültür Programı (Mother Tongue and Culture Programme)” olmuştur. Bu program misafir işçilerin çocuklarının gelmiş oldukları ülkeye yeniden dönebilmelerini destekleme amacıyla geliştirilmiştir. Beklentilerin aksine işçi alımları durdurulsa da 1970’lerin sonundaki ekonomik krize rağmen birçok göçmen ülkelerine dönmemiştir (Bruquetas-Callejo, Garcés-Mascareñas, Penninx, & Scholten, 2011).

Azınlıklar politikaları hususunda merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki görev dağılımı bu dönemde tatmin edici olmamıştır. Göçmenlerin nüfusunun yoğun olduğu belediyelerde kaynakların yetersizliği yerel yönetimleri mevcut sorunlarla doğrudan karşı karşıya getirmiştir. Mevcut düzenlemelerin yeterli çözümler noktasında yetersiz kaldığı ileri sürülmüştür. Yerel yoğunluğun azınlık nüfusu tarafından yüksek olması gerekçesiyle gerekli politikaların yerel yönetime bırakılması olanaksız görülmüştür. Özellikle yabancılar politikası, geri dönüş politikası ve ayrımcılıkla mücadele politikalarının merkezi yönetim tarafından yürütülmesi gerektiği düşünülmüştür (Netherlands Scientific Council for Government Policy, 1990).

1981 yılında azınlıkların toplumsal konumlarına ilişkin dönüm noktası olarak görülen ‘azınlıklar raporu’ (minderhedenbeleid) taslak olarak kabul edilmiştir. Raporda azınlıkların kendi kültürlerini korumalarının önemi ve ev sahibi toplumla aralarındaki eşitsizliklere vurgu yapılmıştır. Etnik azınlıkların sosyo-ekonomik açıdan desteklenmeleri hususunda alınması gereken önlemlere dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda tamamlayıcılık ilkesi (subsidiariteitsbeginsel) benimsenmiştir. Bu ilkeyle bireysel entegrasyonun zorlaştığı hallerde grup temelli politikalar ile toplu entegrasyon uygulamaların destekleyici faktörler olacağı vurgulanmıştır. Bu anlayış entegrasyonun (inburgering) genel kurumlar tarafından yürütülmesi gerektiğini öngörmüştür. (Brieuc, Cadat, & Lampe, 2005). Bahsi geçen azınlıklar raporunda iki önemli farkındalık yer almaktadır:

- Göçmenlerin kalıcı olarak Hollanda’ya yerleştiği kabul edilmiştir.
- Grup temelli politikaların sürdürülebilir olmadığı ve artan göçmen nüfusunun maliyeti kontrolsüz artırma riski taşıdığı fark edilmiştir.

1980’lerin başında yürürlüğe giren azınlıklar raporu Hollanda’nın göç politikalarının kültürel çoğulculuktan (multiculturalism) bireysel vatandaşlığa ve genel kurumlar üzerinden entegrasyon anlayışına geçişin ilk somut adımlarından biri olarak değerlendirilmiştir (Brieuc, Cadat, & Lampe, 2005).

2.2. Vatandaşlık ve Uyumluluk Dönemi (1990- 2000)

Bu dönemin temel özelliği çokkültürlülük anlayışının yerini entegrasyon kavramına bırakmış olmasıdır. Göçmenlerin kendi kültürlerini korumalarından ziyade Hollanda toplumuna aktif katılımlarının beklendiği bu süreçte politika değişiklikleri meydana gelmiştir. İlk kez 1989 yılında Bilimsel Araştırma ve Politika Konseyi (WRR) yabancılar politikası “allochtonenbeleid” yönetmeliğinde göçmenlerin devletin bakım kategorisi (zorgcategorieën) çerçevesinde ele alındıklarından dolayı uzun vadede toplumsal gerilimlere yol açabileceğine dikkat çekmiştir. Konsey göçmenlerin kültürlerinin himaye edilmesinin devletin öncelik

alanlarından çıkması gerektiğini savunmuştur. Bunun yerine bu grubun eğitim ve işgücüne katılım süreçlerine daha fazla yatırım yapılması gerektiği öne sürülmüştür. Toplumsal katılımın artırılması için Hollandaca dilini bilmek ve toplum hakkında bilgi sahibi olunması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak devletin “geçici ikamet” ve “kültür koruma” anlayışına dayalı politikaları ve toplumsal katılıma yönelik girişimlerinin olmaması göçmenlerin dil ve toplumu tanıma noktasında yetersiz bırakmıştır. WRR göçmenlere yönelik yetişkin eğitimi programlarıyla bu yeni anlayışa yatırım yapılmasını önermiştir (Entzinger H. , 2022). Bu yeni düşünce tarzı toplumda yer etmeye başlarken toplumsal tartışmalar gerginlik seviyesine ulaşmıştır. Dönemin VVD lideri Frits Bolkestein ‘İslam’ın batı değerleriyle uyumsuzluğu’ konusunda uyarılarda bulunmuş, göç politikalarını katılımcılığı daha çok teşvik eden entegrasyon çerçevesinde yürütülmesi gerektiği çağrısında bulunmuştur.

Bilimsel Araştırma Konseyi (WRR) “Allochtonenbeleid” (Yabancılar Politikası) raporundan beş yıl sonra azınlık politikası resmi olarak entegrasyon politikası olarak değiştirilmiştir. Bu değişimle azınlık kavramının ilişkilendirildiği hedef gruba odaklanma veya eksiklik merkezli düşünceden uzaklaşmak istenmiştir (Fermin, 2009). Entegrasyon politikasının yönlendirici ilkesi olan ‘aktif vatandaşlık’ kavramı istihdama katılım üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yaklaşım sosyal-liberal refah devleti anlayışının neoliberal revizyonu anlamına gelmekteydi. Bu dönemde devletin rolü vatandaşları ‘katılımcılığa hazırlamak’ şeklinde tanımlandı. Bundan sonraki süreçte entegrasyon politikaları daha çok yeni gelenlere ve ikinci kuşağa odaklanmıştır (Scholten, 2011).

Neoliberal düşüncelerin önem kazanması ile etnik gruplara yönelik programlar azaltılarak genel politikalar giderek daha fazla önem kazanmıştır. Göçmenlere yönelik destekler yalnızca sosyoekonomik entegrasyon ve gruplar arası ilişkilerin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerle sınırlandırılmıştır. 1980’li yıllara göre sosyoekonomik ve kültürel özgürleşme arasındaki ilişki tersine dönmüştür. Bundan sonraki süreçte göçmenlerin sosyokültürel alanda kendilerini geliştirmeleri ön koşul olarak görülmeye başlanmıştır. Entegrasyon politikalarının büyük bir bölümü yerelleştirilerek yetkiler belediye ve okullara verilmiştir (Scholten, 2011).

2.3. Asimilasyon Eğilimleri (2000 sonrası)

1990’lı yılların ortalarından sonraki süreçte Hollanda resmi olarak çokkültürlülük yaklaşımından uzaklaşmıştır. Bu dönemde dil eğitimi, grup temelli ihtiyaçlar ve kimliklerin desteklenmesinin yerine bireysel kimliğin teşvik edildiği yeni ideolojik çalışmalar yürürlüğe girmiştir (Vasta, 2007). Siyasal gelişmeler sonucunda göçmenlerin entegrasyonu siyasetin merkez konusu olmuş entegrasyon politikalarının ömrü on yıldan fazla sürmemiştir. 2000 yılında entelektüel Paul Scheffer ‘çokkültürlülük trajedisi’ adında yazdığı makalesiyle tartışmalara öncülük etmiştir (Scheffer, 2000). Ayrıca 2002 yılı Hollanda siyasetinde sarsıcı olayların yaşandığı göçmenlerin entegrasyon süreçlerinin merkezi bir siyasi mesele haline geldiği bir yıl olmuştur (Andeweg, Irwin, & Louwense, 2020).

Bu dönemde Pim Fortuyn Hollanda’nın elit kesimlerine yönelik duyulan güven kaybını ve sokağın sesinin görmezden gelinmesine dikkat çekmeye çalışarak popülist bir hareketin liderliğini yapmıştır. Fortuyn kültürel gerilimlere ilişkin endişeleri, Hollanda kimliği ve kültürünün korunma ihtiyacını gündeme getirmek istiyordu. 2000’li yılların başından itibaren göçmenlerin entegrasyon süreci dönemin toplumsal ve siyasi sorunları haline gelmiştir (Scholten, 2011).

Çokkültürlülük trajedisi tartışması, 11 Eylül terör saldırıları ve genel seçimlerden hemen önce öldürülen popülist siyasetçi Pim Fortuyn'in sonrasında ortaya çıkan toplumsal huzursuzluk göçmenlerin entegrasyon tartışmalarını yeniden gündemin merkezine taşımıştır. Birçok siyasi bu zamana kadar yürütülen entegrasyon politikalarını başarısız bulmuştur. Daha başarılı entegrasyon politikaları üretebilmek için öneri geliştirmek amacıyla geçici bir parlamento araştırma komisyonu kurulmuştur (Duyvendak & Scholten, 2012).

Komisyon 'Köprüler Kurmak' başlıklı raporunda göçmenlerin entegrasyon sürecinin eğitim ve istihdam alanlarındaki ilerlemelere ilişkin kanıtlar doğrultusunda tamamen ya da kısmen başarılı olduğunu savunmuştur (Blok, 2004). Kamu ve siyasal alanda yürütülen tartışmaların tonu ile bulgular arasında belirgin bir çelişki söz konusu olmuştur. Bulguların sosyoekonomik boyutlara odaklanması, kültürel ve dini alanların göz ardı edilmiş olması gerekçesiyle eleştirilmiştir (Scholten, 2011). Hollanda'nın tarihsel göç politikalarının ardından John Berry'nin kültürleşme kuramı incelenecektir.

3. KÜLTÜRLEŞME KURAMI-JOHN BERRY

Kültürleşme kavramı (acculturation) birden fazla kültürel grupların ve bu gruplara ait olanların birbirleriyle yakınlaşması sonucunda ortaya çıkan kültürel ve psikolojik farklılıkların çift yönlü sürecini ifade etmektedir (Berry, 2005). Bu süreç grup düzeyinde sosyal yapıların, kurumların ve kültürel ritüellerdeki farklılıkları içerirken bireysel düzeyde bireyin davranışlarında ortaya çıkan değişimleri kapsamaktadır. Uzun vadede ortaya çıkan bu kültürel ve psikolojik değişimler yıllar veya nesiller boyu sürebilmektedir. Karşılıklı uyum şekillerini kapsayan bu süreç ilerleyen zamanlarda gruplar arasındaki sosyokültürel ve psikolojik uyumların gelişmesini sağlar (Berry, 2005).

Kültürel yakınlaşma veya temas bağlı değişim savaş, göç, sömürgeleştirme gibi birçok nedenle ortaya çıkabilmektedir. Bu temas bazı kültürel grupların kendi mirasları olan kültürlerinin unsurlarını korudukları sürece ilk karşılaşmanın çok sonrasında da devam edebilmektedir. Dolayısıyla kültürleşme farklı kültürlerin iç içe olduğu sürece varlığını devam ettiren bir süreçtir. Bu sürecin sonunda bireyler ve gruplar birbirleriyle temas içinde oldukları ortamda yaşamaya uyum sağlayabilmek için uzun vadede uzlaşma yolları geliştirirler (Berry, 2005).

Bireyin kültürleşmeyi hangi yöntemle seçtiği ve kültürlerarası temaslarda ortaya koyduğu davranışlar kültürleşme stratejisi olarak ifade edilmektedir. (Berry, 2005). Berry kültürleşme kuramını ilk olarak göçmenlerin kültürleşme stratejileri açısından ele almıştır. Farklı kültürleşme stratejilerine ilişkin seçimler farklı değişim ve uyum sonuçlarının ortaya çıkmasına dikkat çekmektedir (Zafer, 2019).

Azınlık ve baskın olmayan farklı kültürel grupların karşılıklı uyum sürecine yönelik tutumlarının kesişim noktaları dört kültürleşme stratejisini tanımlamaktadır. Bunlar asimilasyon (assimilation), ayrılma (separation), entegrasyon (integration) ve marjinalleşme (marginalization) olarak ele alınmaktadır (Berry, 2013).

- Asimilasyon stratejisi farklı bireylerin daha çok baskın kültürle etkileşim arayışında olduğu ve kendi kültürel kimliğini sürdürmek istemediği durumu açıklamaktadır.
- Ayrılma stratejisinde bireyler baskın grupta etkileşimden kaçınır ve kendi kültürel değerlerini korumaya önem vermektedir.

- Marjinalleşme stratejisinde bireyler çoğunlukla dışlanma ve ayrımcılığa bağlı olarak baskın grupla ilişki kurma isteği yoktur ve aynı zamanda genellikle kültürel kayıp nedeniyle kendi kültürlerini koruma ve sürdürme isteğinin olmaması söz konusudur.
- Entegrasyon stratejisinde ise bireyler kendi kültürel bütünlüğünü korumaya çalışırken diğer taraftan baskın grubun ortak parçası olmak içinde çaba sarf eder. Hem kendi kimliğini sürdürmek hem de diğer grupla etkileşim kurmak entegrasyon stratejisini tanımlamaktadır.

Berry entegrasyon kavramının bu noktada özel bir anlamı olduğunu şu ifadeyle açıklamaktadır. Ona göre entegrasyonda kültürel kimliğin büyük oranda korunuyor olması onu asimilasyondan açıkça farklı kılmaktadır. Ayrıca entegrasyon sürecinin karşılıklı kültürel ve toplumsal katılımı içerdiği ve bunun korunmasının birlikte gerçekleştiren özgül bir süreç olduğunu ifade eder (Berry, John, 2007). Bu, temas gerçekleşmeden önce her bir grubun sahip olduğu kültürel gelişmişlik düzeyini, toplumsal yapısını ve yaşam biçimini ifade eder. Temasın niteliğini ve kültürleşme sürecini büyük ölçüde etkiler. Kültürler arası temas gerçekleşmeden önce bireylerin kültürel gelişmişlik düzeyi, toplumsal yapıları ve yaşam biçimlerinin kültürleşme sürecini büyük ölçüde etkilediğini ifade eder (Berry, 2006). Temas sonrasında her iki kültürel grupta ortaya çıkması muhtemel olan değişiklikler örneğin; A ve B'nin A ve B biçimine dönüşmesi birbirlerinin benimsemiş oldukları kültürleşme stratejilerinden etkilenmektedir. Her iki grup meydana gelecek olan değişimlere karşı belirli tutum sergiler. Gruplar bu değişimleri isteyebilir veya reddedebilirler.

Kültürleşme tutumlarının dayandığı iki temel nokta bulunmaktadır. İlki bireyin kendi etnik kimliğini ve özgünlüğünü koruma ve sürdürmesi ile ilgilidir. Burada birey şu soruyu sormaktadır: “Etnik kimliğim ve kültürüm değerli ve korunması gereken bir unsur mudur?” İkincisi ise, farklı kültürel gruplar arası yakınlaşmanın ve katılımcılığın istenmesi ile ilgilidir. Burada bireyin kendisine sorduğu ikinci soru “Çoğunluktan oluşan toplumla pozitif ilişki kurmalı ve aktif katılım sergilemeli miyim?” şeklindedir (Berry, 2008).

Kültürleşme kuramı, farklı kültürel grupların baskın kültürle olan uyum stratejileri doğrultusunda ki tercihlerini ve devlet politikalarının bu süreçleri nasıl şekillendirdiğini anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda kültürleşme kuramı Hollanda'nın göç politikalarının değişimleri ve bu kuramın uygulanabilirliğini ve sınırlarını değerlendirmek için uygun bir örnek teşkil etmektedir.

4. KÜLTÜRLEŞME STRATEJİLERİNİN HOLLANDA GÖÇ POLİTİKALARINA YANSIMASI

Hollanda'nın göç politikalarının tarihsel süreci Berry'nin kültürleşme kuramını aktif bir dönüşümle sunmaktadır. 1970'li yıllardaki çokkültürlülük yaklaşımı, 1980'ler sonrasındaki azınlıklar politikası ve 2000'ler sonrasındaki yurttaşlık yasaları asimilasyon stratejisini temsil etmektedir. Hollanda örneği Berry'nin kültürleşme kuramında öngörülen stratejilerin devlet politikalarına nasıl yansıtıldığı bu bölümde değerlendirilecektir.

Hollanda bağlamında ikinci kuşak göçmenlerin eğitim ve işgücü piyasasındaki ilerlemelerine rağmen, toplumda göçmenlere yönelik negatif algıların uzun yıllar boyunca stabil kalması, Berry'nin kültürleşme kuramının “ev sahibi toplumun rolü” vurgusunu doğrulamaktadır. Ev sahibi toplumun kültürel tehdit algısı, entegrasyon sürecinin karşılıklı niteliğini zayıflatmaktadır.

Yapılan araştırmaların çoğunda bireylerin kültürleşme stratejileri ve uyum seviyeleri arasında ilişki olduğu ortaya konmuştur. En yaygın sonuç entegrasyon stratejisinin farklı ortamlarda en uyumlu strateji olarak öne çıktığını, psikolojik ve sosyokültürel uyumla pozitif ilişkilendirildiği yönünde olmuştur (Liebkind, 2008).

Montreal ve Paris'te yaşayan göçmenler üzerine yapılmış olan karşılaştırmalı araştırmada bu sonuçların doğrulandığı görülmektedir. Ayrıca marjinalleşme stratejisinin ise uyum sürecinde en az benimsenen strateji olarak belirlenmiştir (Berry, John; Sabatier, Colette, 2010). Entegrasyon stratejisinin daha pozitif sonuçlar doğurmasının nedeni 'çifte yeterlilik' ve 'çifte kaynak' sunmasıdır. Birey bu yeterlilikleri hem kendi kültürel grubundan hem de ev sahibi toplumdan elde eder. Böylece birey kültürel geçiş süreciyle baş etme kapasitesini artırmış olur (Sam & Berry, 2010).

1970'li yıllarda politikacılar misafir işçilerin konumlarını hala geçici olarak değerlendirdikleri için kültürel kimlikleri sorun olarak görülmemiştir. Hükümetin tercümanlık merkezleri kurduğu, göçmenlerin kendi ülkelerinden gelen insanlarla buluşabilecekleri merkezlerin oluşturulduğu, ana dil ve kültür eğitimlerinin sunulduğu bu dönem azınlık politikasının henüz yürürlükte olmadığı dönemdi. Göçmenlerin kendi kimliklerini korudukları bir entegrasyon sürecinden geçtiği bakanlık tarafından vurgulanmaktaydı. Ancak bu slogan her ne kadar gelecekte çokkültürlülüğün bir öncüsü olarak görülse de gerçekte bu yaklaşım göçmenlerin geçiciliğine yönelikti (van Praag, 1999). Yeni slogan "kendi kimliğini koruyarak entegrasyon" ile göçmenlerin sosyo-ekonomik alanda orantılı katılımı hedeflenmiştir. O yıllarda hükümet, göçmenlerin kültürel farklılıklarını tanımak ve Hollanda toplumuna entegrasyonlarını sağlamak arasında bir denge kurmaya çalışmıştır (Ghorashi, Halleh, 2013).

Hollanda'nın resmi politika söylemlerine bakıldığında çokkültürlülüğe en yakın çerçeveyi temsil eden politikanın azınlıklar politikası olduğu görülmektedir ancak bu politikaya yönelik uygulamalar 1990'ların başında terk edilmiştir. Hatta 80'li yıllarda ki politik söylemlerin bile bazı akademisyen ve politikacılar tarafından ileri sürüldüğü kadar çokkültürcü olmadığına yönelik güçlü söylemler bulunmaktadır.

Hollanda'nın entegrasyon politikaları literatürde 'çokkültürlülük modeli' olarak tanımlanmaktadır. Bu model Hollanda toplumuna entegre olabilmenin anahtarının kültürel çoğulculuğun kurumsallaştırılması ve göçmenlerin kültürel özgürlüklerinin olması gerektiğine inanır. Duyvendak ve Scholten ise Hollanda'da çokkültürlü entegrasyon modelinin var olduğu düşüncesine karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre Hollanda'da çokkültürlülük, liberal eşitlik ve asimilasyonculuk gibi güçlü söylemler hep bir arada olmuştur. Uygulamaların çoğu normatif bir çokkültürlülük inancından ziyade toplumsal bütünlüğü koruma yönündeki pragmatik kaygılardan ilham almıştır (Duyvendak & Scholten, 2010).

Berry'nin kuramı açısından bu dönem kendi kimliğini koruma altında entegrasyon olarak ele alınsa da Hollanda'da ki uygulamaların gerçekte entegrasyon stratejisine karşılık gelmediği görülmektedir. Entegrasyon süreci toplumsal kurumlara katılımı, kendi grubunun dışındaki bireylerle kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesi ve ev sahibi ülkenin davranış kalıplarının benimsenmiş olmasını kapsarken aynı zamanda göçmenlerinde yaşam tarzı ve alışkanlıklarının ev sahibi ülke tarafından kabulünü içermektedir (Junger Tas, 2002). Berry'e göre entegrasyon kendi kültürünü korumakla beraber ev sahibi toplumla temas kurmayı içermektedir (Berry, John, 2007). Bu döneme bakıldığında anadil ve kültür eğitimi olanaklarının göçmenlerin ülkelerine geri dönmeleri amacıyla sunulduğunu, kültürel izolasyona fırsat tanıyan kurumların varlığı, karşılaşma alanlarının ayrıştırılması ve

göçmenlerin kalıcılığının kabul edilmemesi gibi adımların gerçek anlamda bir entegrasyon stratejisinin uygulanmadığını göstermektedir. Bu nedenle bu döneme yönelik politikaların sözde entegrasyon fiili olarak da ayrılmaya hizmet etmiş olduğu söylenebilir.

Azınlıklar politikası varlıklarından dolayı dönemin hükümetinin özel sorumluluk hissettiği (sömürü geçmişi veya yetkililer tarafından işe alımı gerçekleştirilen misafir işçiler) azınlık durumunda bulunan göçmen gruplarına uygulanmış bir politikadır. Bu politika ile eşitliğin teşvik edilmesi, etnik toplulukların özgürleşmesinin sağlanması ve azınlıkların sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. (Minderhedennota, 1983). Azınlıklar politikası yeni gelenlerin sorunlu gruplar olarak görülmesine katkı sunduğu ve göçmenlerin tam ve eşit katılım sağlamalarını engellediği doğrultusunda tartışılmıştır. Toplumda belirli grupların sorunlu olarak görülmesi belirli grupların sürekli olarak azınlık kategorisine yerleştirilmesi yalnızca azınlıklar politikasının müdahalelerinden kaynaklanan bir süreç değildir bu aynı zamanda Hollanda toplumunun bir özelliğidir (Rath, 1992).

Göçmenlerin azınlıklar politikasında bakım kategorisinde görülmesi ve kendi bağımsızlıklarını geliştirmek için fırsat sunulmaması bu grupların devletin sunduğu sosyal yardımlar, refah hizmetleri ve konut desteği gibi kaynaklara bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. (WRR, 1989). 1998 yılından itibaren ülkeye yerleşen göçmenlere yönelik zorunlu entegrasyon politikaları uygulanmaktadır. Bu politikaların uygulanmalarının önemli nedenlerinden biri entegrasyon sürecine yönelik gerilikleri azaltmak ve devlet eliyle dil kursları sunmaktır. Daha önce göçmenler gönüllülük esasına dayalı olarak entegrasyon sürecine katılabilirken 1998'de yürürlüğe girmiş olan Yeni Gelenlerin Entegrasyon Yasası (Wet Inburgering Nieuwkomers) ile Hollanda'ya yerleşmek amacıyla gelen herkesin dil kursuna gitme zorunluluğu sağlanmıştır. 2007 yılına kadar yürürlükte kalan bu yasa zorunlu entegrasyonun kapsamının dar olması ve entegrasyon programları aracılığıyla ulaşılmaya çalışılan seviyelerin düşük kalması ve sürece katılmayı reddedenlere yaptırım uygulanmaması tartışılmıştır. (Gijsberts, Huijnk, & Dagevos, 2011).

Tolerans anlaşmasında (gedoogakkoord) evlilik yoluyla gelen göçmenlerin beklenen doğrultuda entegre olamayışlarının olumsuz sonuçlarını daha katı gereklilikler getirilerek önlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu gerekliliklerden biri dil sınavının zorlaştırılması yönünde olmuştur. Her ne kadar bu uygulamanın entegrasyonu desteklemek amacıyla yapıldığı öne sürülse de teknolojinin sabitliği ve sınavın içeriği göz önüne alındığında düşük eğitim seviyesine sahip bireyler için getirilen norm ile Hollandaca Konuşma Sınavı (Toets Gesproken Nederlands) oranının büyük olasılıkla düşeceği öngörülmüştür (Stronks, 2011).

2024 yılının başından itibaren Avrupa Birliği üyesi olan Hollanda, Almanya ve Avusturya'da aile birleşimi için dil veya entegrasyon sınavını geçme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu üç ilke 2003 yılında Aile Birleşimi Direktifi üzerindeki müzakerelerde birçok üye devletlerin karşı çıkmalarına rağmen direktifin 7(2). Maddesine ülkeye kabul, için entegrasyon tedbirleri uygulanabilmesi imkanını ekletmeyi başaran ülkeler olmuştur (Groenendijk & Werner, 2024).

Hollanda'da göç tartışmaları tarihsel sürece bakıldığında kültürel uyum politikalarında daha ulusal kimlik vurgusuna kaydığı görülmektedir. 2002 yılında aşırı sağın göçmenlere yönelik eleştirel çıkışları ve Pim Fortuyn suikastının ardından Theo van Gogh'un öldürülmesi

kamuoyunda toplumsal uyum tartışmalarını derinleştirmiştir. Bu süreçte uygulamaya konulan uyum yasaları ile göçmenlerin dil öğrenimi, yurttaşlık bilgileri ve Hollanda'nın değerlerine yönelik sınav zorunluluğunun gelmesi Berry'nin kültürleşme kuramı açısından bu dönemin asimilasyon stratejisine denk geldiği görülmektedir.

5. SONUÇ

Berry kültürleşme süreçlerini, göçmenlerin kültürel kimliklerini koruyarak ev sahibi toplumdaki sosyal olarak ayrışmaları (ayrışma), kültürel kimliklerini korumanın yanı sıra ev sahibi toplumda da katılımcı olma (entegrasyon), ev sahibi kültürü benimseyerek kendi kültürel kimliğinden uzaklaşmak (asimilasyon) üzere dört yönelim üzerinden yorumlamaktadır (Erten, Weissing, & van den Berg, 2018).

Hollanda'nın göç politikalarının John W. Berry'nin kültürleşme kuramı kapsamında değerlendirilen bu çalışmada Hollanda'nın göç politikalarının dönemsel sırlamada ayrışma, entegrasyon ve asimilasyon stratejileri üzerinden yürütüldüğü görülmüştür. Berry'e göre ayrışma göçmenlerin kendi kültürlerini korumayı tercih ettikleri ve ev sahibi kültürü reddetmeleri durumunda ortaya çıkmaktadır (Berry, John, 2007). 1970'li yıllarda ekonomik kalkınma amacıyla yapılan misafir işçi alımlarından sonraki süreçte göçmenlerin kalıcılığı geçici olarak görülmüş, kendi kimliklerini korumalarında ve Hollanda toplumuna uyum sağlamamaları noktasında sakınca görülmemiştir (Ghorashi, 2006). Bu dönemde göçmenlerin toplumsal uyumu ve adaptasyonuna yönelik uygulamalar göçmenler ile yerel halkı bir araya getirmeye yönelik olmadığından ayrışma stratejisinin tercih edilmiştir. Entegrasyon etnik kültürün korunması ve ev sahibi kültürün normlarının benimsendiği durum olarak açıklanmaktadır (Berry, John, 2007).

1980'li yıllarda ülkeye kitlesel giriş yapan göçmenlerin kalıcılığının anlaşılması üzerine göçmenlerin entegrasyon süreçleri tartışma konusu olmuş ve toplumsal entegrasyona yönelik uygulamalara odaklanılmıştır (Entzinger H. , 2006). Bu dönemde çokkültürlülük yaklaşımı ile Berry'nin entegrasyon modelinin iki boyutlu yapısı olan kültürel kimliğin korunması ve ev sahibi toplumla ilişkinin geliştirilmesine olanak sağlayan politikalar benimsenmiştir. Asimilasyon stratejisi bireylerin etnik kültürleri yerine ev sahibi kültürün normlarını benimsedikleri durumda ortaya çıkmaktadır (Berry, John, 2007).

2000'li yıllardan sonra Hollanda'nın entegrasyon bağlamındaki kamusal tartışmaları medeniyetler çatışmasına benzetilmiştir. Bu dönemin büyük olayları 11 Eylül, Theo van Gogh'un ölümü Hollanda özelinde bu çatışmanın tezahürü olarak algılanmış, Hollanda'nın olağanüstü hoşgörülü, açık ve misafirperver toplum imajı sert ve kapalı bir toplum imajına dönüşmüştür. Bu dalgalanmalar yerli halkla göçmen kökenliler arasındaki uçuruma neden olmuştur. (Ghorashi, 2006). Bu dönemde gözlemlenen güvenlik kaygıları ve kültürel farklılıklara yönelik toplumsal tepkiler Hollanda'nın politik söylemlerinde belirgin dönüşümlere neden olmuştur. Bu dönüşüm Berry'nin asimilasyon stratejisine yaklaşan politikaların uygulanmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak Hollanda'nın göç politikaları Berry'nin kültürleşme kuramının uygulamadaki yansımalarını anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Günümüzde göçün engel tanımadığı ve giderek arttığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle göç politikaları göçmenlerin kendi kültürel kimliklerini koruyarak ev sahibi ülkede uyumlu bir şekilde yaşayabilmelerine olanak sağlayacak şekilde esnek ve bütüncül bir yaklaşımla geliştirilmelidir. Çokkültürlülüğü zayıflatmak ve asimilasyon aracılığıyla katı yaptırımlar getirmektense yürütülen programların ırkçı olmayacak şekilde uygulanmasının güvence altına alındığı, toplumsal grupların eşit erişim haklarının olduğu yaklaşım biçiminin daha yapıcı olacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşım göçmenlerin sorumluluklarını yerine getirmediği veya refah devletinin göçmenlere karşılıksız fayda sağladığına ilişkin suçlayıcı yaklaşımların aşılmasına katkı sunacaktır (Vasta, 2007). Kültürel ve sosyal entegrasyonun birbirini tamamlayan süreçler olarak ele alınması göç politikalarının başarısına katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Andeweg, R., Irwin, G., & Louwse, T. (2020). *Governance and Politics of the Netherlands*. United Kingdom: RedGlobe.
- Berry, J. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, s. 697-712.
- Berry, J. (2006). Design of acculturation studies. D. Sam, & J. Berry içinde, *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (s. 129-141). Cambridge: Cambridge University.
- Berry, J. (2008). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology*, 5-34.
- Berry, J. (2013). Achieving a Global Psychology. *Canadian Psychology*, 54(1), s. 55– 61.
- Berry, John. (2007, January). Acculturation strategies and adaptation. *Achieving a Global Psychology*, s. 1-22.
- Berry, John; Sabatier, Colette. (2010). Acculturation, discrimination, and adaptation among second generation immigrant youth in Montreal and Paris. *International Journal of Intercultural Relations*, 191-207.
- Blok, S. (2004). *Bruggen Bouwen. Eindrapport van de Tijdelijke Parlementaire Onderzoekscommissie Integratiebeleid*. Den Haag: SDU Uitgever.
- Brieuc, Cadat, Y., & Lampe. (2005). *Etnische minderheden en sociaal beleid*. Netherlands.
- Bruquetas-Callejo, M., Garcés-Mascareñas, B., Penninx, R., & Scholten, P. (2011). The case of the Netherlands. G. Zincone, R. Penninx, & M. Borkert içinde, *Migration Policymaking in Europe* (s. 142). Amsterdam: Amsterdam University.
- de Haan, M. (2008). Opvoeding, migratie & cultuur. *Migration & Culture*, 77-90.
- Duyvendak, J., & Scholten, P. (2010). The Invention of the Dutch Multicultural Model and its Effects on Integration Discourses in the Netherlands. *Perspectives on Europe*, 39-45.

- Duyvendak, J., & Scholten, P. (2012). Original Article Deconstructing the Dutch multicultural model: A frame perspective on Dutch immigrant integration policymaking. *Comparative European Politics*, 266-282.
- Entzinger, H. (2006). Changing the Rules While the Game Is On: From Multiculturalism to Assimilation in the Netherlands. M. Bodemann, & G. Yurdakul içinde, *Migration, Citizenship, Ethnos* (s. 121-144). New York: Palgrave Macmillan.
- Entzinger, H. (2014). The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands. C. Joppke, & E. Morawska içinde, *Toward Assimilation and Citizenship* (s. 59-86). New York: Palgrave Macmillan.
- Entzinger, H. (2022). *Inburgering. Hordenloop of maatschappelijke investering?* Den Haag: ACVZ.
- Erten, Y., Weissing, F., & van den Berg, P. (2018). Acculturation orientations affect the evolution of a multicultural society. *Nature Communications*, 1-9.
- Fermin, A. (2009). Burgerschap en multiculturaliteit in het Nederlandse integratiebeleid. *B&M*, 12-26.
- Ghorashi, H. (2006). Paradoxen van culturele erkenning Management van Diversiteit in Nieuw Nederland. *Faculteit der Sociale Wetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam*, 1-34.
- Ghorashi, Halleh. (2013). Multiculturele samenleving in onzekere tijden. L. Coello, J. Dagevos, C. Huinder, J. van der Leun, & A. Odé içinde, *Het minderhedenbeleid voorbij Motieven en gevolgen* (s. 41-58). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Gijsberts, M., Huijnk, W., & Dagevos, J. (2011). *Jaarrapport integratie 2011*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Plan Bureau.
- Groenendijk, C., & Werner, J. (2024). Onderscheid op grond van nationaliteit of ras bij het inburgeringsexamen buitenland. *Asiel & Migrantenrecht*, 266-278.
- Junger Tas, J. (2002). Etnische minderheden, maatschappelijke integratie en criminaliteit. J. Lucassen, & A. de Ruijter içinde, *Nederland multicultureel en pluriform?* (s. 247-275). Amsterdam: Aksant.
- Liebkind, K. (2008). Acculturation. D. Sam, & J. Berry içinde, *Blackwell Handbook of Social Psychology: Intergroup Processes* (s. 386-406). Cambridge University Press.
- Minderhedennota. (1983). *Minderhedenbeleid*. Den Haag: Tweedekamer.
- (1990). *Netherlands Scientific Council for Government Policy*. The Hague.
- Nicolaas, H., & Sprangers, A. (2007). Buitenlandse migratie in Nederland 1795–2006: de invloed op de bevolkingssamenstelling. *Centraal Bureau voor de Statistiek*, s. 32-47.
- Pennix, R. (2005). Integration of immigrants in the Netherlands: Policy and research. *Migration Studies Review*, s. 15-32.

- Pennix, R. (2020). Postwar immigration and integration policies in the Netherlands. M. Duszcczyk, M. Pachocka, & D. Pszczolkowska içinde, *Relations between Immigration and Integration Policies in Europe* (s. 77-105). New York: Routledge.
- Rath, J. (1992). De tegenbedoelde effecten van de geleide integratie van 'etnische minderheden. *Beleid en Maatschappij*, 252-265.
- Sam, D., & Berry, J. (2010). Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet. *Perspectives on Psychological Science*, 472-481.
- Scheffer, P. (2000, Januari 29). Multiculturele drama. NRC.
- Scholten, P. (2011). Constructing Dutch Immigrant Policy: Research–Policy Relations and Immigrant Integration Policy-Making in the Netherlands. *British Journal of Politics and International Relations*, 75-92.
- Schrover, M. (2010). Pillarization, Multiculturalism and Cultural Freezing, Dutch Migration History and the Enforcement of Essentialist Ideas. *The international relevance of dutch history*, s. 329-354.
- Stronks, M. (2011). Verscherpte inburgeringstoetsen. (M. Stronks, Röportaj Yapan)
- van Praag, C. (1999). De multiculturele samenlevingin Nederland Tussen loos gebaar en zelfverloochening. *msterdams Sociologisch Tijdschrift*, 464-486.
- Vasta, E. (2007, Agustus 1). From ethnic minorities to ethnic majority policy: Multiculturalism and the shift to assimilationism in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, s. 713-740.
- Vogel, J. (2005). Een kort overzicht van de immigratie naar Nederland in de twintigste eeuw. J. Vogel içinde, *Cultuur en migratie in Nederland. Nabije vreemden. Een eeuw wonen en samenwonen* (s. 229). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- WRR. (1979). *Etnische minderheden. Rapporten aan de Regering*. Den Haag: SDU.
- WRR. (1989). *Allochtonenbeleid. Rapporten aan de Regering*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Den Haag: SDU.
- Zafer, A. B. (2019, Ocak). Göç çalışmaları için bir anahtar olarak “kültürleşme” kavramı. *U.Ü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 75-92.